

GYEREKKÖNYVEK NÉMETORSZÁGBAN

A gyerekek és a könyvek kapcsolata, a gyerekkori olvasás nagyon sajátos jelenség. A gyerekkori olvasás rendkívül intenzív élmény. Későbbi életkorban ritkán adatik meg, hogy a gyerekkorhoz hasonló intenzitással éljük bele magunkat egy könyv világába, hogy ilyen teljes odaadással sikerüljön átadni magunkat egy könyv hatásának. Az a gyerek, aki rátalál erre az élvezetre, szenvedélyes olvasóvá válik. Hogy ez a találkozás létrejön-e, nagyon sok mindentől függhet. Van azonban a kérdésnek egy merőben gyakorlati oldala is. Milyen és mennyi könyv áll az olvasni szerető gyerek rendelkezésére.

Hosszú ideje Berlinben élek, így alkalmam nyílt összehasonlítani a két országban a könyvesboltok gyerekkönyvkínálatát. A különbség szembeötlő. A németeknél is gyakori téma, hogy a gyerekek nem olvasnak, hogy keveset olvasnak, hogy inkább tévéznek, videóznak, számítógépes játékokkal játszanak stb. Mindennek némileg ellentmond a könyvesboltok több mint bőséges kínálata. Nemigen lehet elképzelni, hogy ezeket a könyveket senki se venné, senki se olvasná. Én inkább azt hiszem, hogy a mai gyerekek is olvasnak, illetve a régebbi gyerekek sem olvastak olyan sokat. Az én gyerekkoromban is voltak olvasó és nem olvasó gyerekek (az utóbbiak jóval többen). Ma persze többféle szórakozási lehetőség van, de aki szeret olvasni, annak számára a könyveket ezek nem pótolják, legföljebb kiegészítik.

A német könyvesboltokban minden korosztály számára találunk könyveket, jókat, rosszkat vegyesen. Ez fontos megfigyelés. A könyvek távolról sem mind jók, de nagyon sokféle ízlést elégítenek ki. Az igazán jó, időtálló könyv ritka. A Micimackó színvonalát nagyon kevés könyv éri el. De ez talán nem is baj. Ahhoz, hogy valaki saját ízlést tudjon kialakítani, magának kell megtapasztalnia, hogy számára milyen különbséget jelent jó vagy kevésbé jó, esetleg rossz könyvet olvasni. Sok és sokféle könyvet olvasva kristályosodik ki, miben különbözik, miben nyújt mást az igazán művészi értékű könyv.

A boltok a legkisebbek számára rengeteg keménypapírból készült képeskönyvet kínálnak, melyek elég teherbírók ahhoz, hogy az ügyetlen gyerekeket épségben kibírják. A képeskönyvek – szintén igen különböző színvonalon – a gyerek életében, illetve szűkebb-tágabb környezetében szereplő tárgyakat, embereket, állatokat ábrázolják, vagy teljesen szöveg nélkül, vagy minimális szöveggel. Ilyen könyvekre a kicsi gyerekeknek nagyon nagy szükségük van. Egy éves kor körül óriási élvezet és megnyugvás, ha a szinte még vadonatúj világ alig elkülönített tárgyait egy képen újra fel lehet ismerni. Ebben a korban a saját mindennapi élet tárgyai a legjobbak, bögre, labda, baba, kiságy stb. A kisgyerekek öröm, siker, ha valamire ráismerhet, ha valamit el tud helyezni addigi tapasztalatai közé, hiszen csaknem minden, amivel találkozik, számára új.

Izgalmas variációt jelenthet, hogy a bögre nemcsak pöttyös lehet, mint az övé, hanem virágos is, mint a képen. Ezen az úton, ahogy a gyerek nő, az ilyenféle, persze egyre bonyolultabb könyvek kitűnően ki tudják elégíteni a növekvő tárgyi érdeklődést. Sokszor volt már boltban, de egy vásárlást ábrázoló képen annyi részlet van, amiben el lehet merülni, amiről annyit meg lehet tudni; vagy járt már repülőtéren, de hogy mi is történik ott, azt a részletgazdag, pontos, újra meg újra megnézett rajzok segítségével jobban fel lehet fogni. A boltokban található rengeteg ilyen könyv közül ki lehet azt is választani, ami a gyerek érdeklődésének inkább megfelel. Vannak olyanok, amik járműveket mutatnak be (sok gyerek, főként kisfiú két éves kora körül szenvedélyesen érdeklődik a járművek iránt), van, ami állatokat, van, ami a mindennapi gyerekélet színhelyeit (család, óvoda, orvosi, fogorvosi rendelő, állatkert stb.); van, ami a felnőtt világot próbálja közelebb hozni (parasztgazdaság, gyár, pályaudvar stb.). A színvonal, de talán a vásárlóközönség ízlése is nagyon eltérő. Nekem a műfajban messze legjobban Eva Scherbart képeskönyvei ("Ez vagyunk mi", "Az orvosnál", "Kirándulunk", "A játszótéren" stb.) tetszettek. Élethű, részletgazdag képei humorral, szeretettel a valódi világot mutatják, melyeken sok-sok közös nézegetés után is felfedezhetők mulatságos, addig észre nem vett apróságok (pl. a kuka mellett heverő almacsutka és összegyűrt papírzsebkendő, a népes játszótér szélén tétlenül álldogáló fehérzoknis, kalapos kislány, vagy a tengerpart homokjából épített, kagylókkal díszített gyönyörű csodavár).

A következő korosztály, az óvodások számára árult könyvek között feltűnik a rengeteg kisméretű, puhafedelű füzet, melyekben több a rajz, mint a szöveg. Ezek a könyvek láthatólag nem az örökkévalóságnak készülnek, szinte fogyóeszköznek számítanak. A gyerek szülői segítséggel átlapozgatja, később, ha már tud olvasni, egy ültő helyében elolvassa. A füzetkék általában szintén a gyerekélet mindennapjairól szólnak, egyszerű történetek, melyek mindenkivel megeshetnek. A gyerek vásárlás közben egy boltban felejtí a babáját, de később megtalálja. A kislány a szomszéd gyerekekkel játszik, összevesznek, majd kibékülnek és tovább játszanak. Vagy a kislány életében először megy a mamájával uszodába, kezdetben fél, de aztán egyre jobban élvezi. A kislány irigykedik bátyjára, hogy az már tud biciklizni, majd ő is megtanul, és így tovább. Óvodakezdés, iskolakezdés, kistestvér születése a tipikus témák, illetve az ünnepek (karácsony, húsvét stb.) köré szőtt történetek, ezeket persze a megfelelő időszakban árulják nagy számban. Sok a felolvasásra szánt könyv is. Rövidebb-hosszabb történetek, antropomorf állatokról, gyerekekről, természetesen az ismert klasszikus mesék is, átdolgozva vagy eredeti változatban. Esetleg hosszabb, inkább nagyobbaknak szánt könyvek egy-egy részlete, sok képpel kiegészítve. A kínálat nemzetközi. Sok az angol, de még inkább a skandináv gyerekkönyv. A svéd gyerekkönyvek feltűnően szépek. Az előbb említett füzetkék között messze kiemelkednek egy svéd szerző, Gunilla Hanson művei, akinek mulatságos, hiteles emberismerettel

készített rajzai talán még remek szövegeinél is jobbak.

A következő fázis az olvasni kezdő gyerekeknek szánt könyvek. Ezek megint kemény fedelűek, teherbíróak, és egyéb tulajdonságaikban is maximálisan tekintetbe veszik az ilyen korú gyerek sajátosságait és igényeit. A szöveg nagyméretű betűkkel, igen tagoltan, nagy sortávolsággal van nyomva, egy oldalra viszonylag kevés mondat jut. Még mindig sok az illusztráció, az egész könyv rövid, áttekinthető. Mégis olyan, mint egy "igazi" könyv, a gyerek, ha a tulajdonképpen rövid szöveget elolvasta, úgy érezheti, elolvasott, sőt "kiolvasott" egy könyvet, ami ebben a korban komoly sikert jelent. Ezek a könyvek is főként a gyerekeket, pontosabban a megcélzott korosztály jellegzetes eseményeiről szólnak. Iskolai történetek, családi mindennapok, vakációk, kórházi tartózkodás, mindez igen egyszerűen, rövid mondatokban. Gyakori, hogy az ilyen könyvek sorozatot képeznek. Az olvasó, aki már megismerkedett a szereplőkkel, szívesen megtud róluk valami újat. A sorozat egyben sem volna hosszú, de így, részekre bontva felbátorítja az olvasni még csak bizonytalanul tudó gyereket, és ha kedves szereplőiről újabb könyvet fedez fel, könnyebben fogja elolvasni, mint ha egy idegen történetbe kellene belekezdenie. A színvonal itt is igen különböző, a kínálat nagy. A műfaj egyik remekműve Christine Nöstlinger, a kiváló osztrák gyerekkönyvíró Franz-sorozata. A 6-8 éves Franzról szóló sorozat attól sokkal jobb, mint a számtalan hasonló könyv, hogy figurái nem sablonosak, hanem teljes pszichés valóságukban hitelesek, és a történetek, bár egyfelől tipikusak, "olyanok, amik mindenkivel megtörténhetnek", mégis élők és egyediek, mindez kitűnő humorral megírva, ami miatt a könyveket az idősebbek is újra meg újra elolvassák.

Ahogy előrehaladunk az életkorban, a választék szinte áttekinthetetlené válik. (A rengeteg ismeretterjesztő könyvre terjedelmi okokból ki sem térek. Márcsak azért sem, mert bár ezek olvasgatása, tanulmányozása szintén fontos, de a kisgyerekkorból kinőve egyre inkább másfajta élménnyé válik, más lelki szükségletet elégít ki, mint a szépirodalmi művek olvasása.) Minden megtalálható: hosszabb-rövidebb gyerekregények, kalandregények, időben vagy térben távoli kultúrákban játszódó történetek, mondafeldolgozások, fiktív mágikus történetek stb. A színvonal szórása még nagyobb. Vannak láthatólag tömegtermeléssel készült, speciális gyerekérdeklődést megcélzó sorozatok. Például gyerekkrimik, melyekben élettelen, papírízű gyerekfigurák valamilyen "izgalmas" bűnüggyel konfrontálódnak, és bátorsággal és ravaszsággal megfejtik a rejtélyt. Ezek a fajta könyvek ugyanolyan távol állnak a színvonalas gyerekkönyvektől, mint az ún. szórakoztató könyvek a szépirodalomtól. Általában nem is könyvesboltokban, hanem olcsó áruházak könyvrészlegében teszik a polcokra. De ezek a könyvek sem teljesen fölöslegesek. Pl. a "focikönyvek", melyeknek egyetlen jellegzetességük, hogy focizó gyerekekről szólnak. A történet maga csak

ürügy, a lényeg, hogy focizó gyerekek világába kerülünk, ahol egyesületekről, edzésekről, foci körüli konfliktusokról van szó, meccsek kerülnek részletes leírásra. Még az is előfordul, hogy a könyv amúgyis élvezhető, hogy közege mellett tartalma vagy témája is van. De nem ez a jellemző. Ezeket a könyveket mégis, legalábbis átmenetileg, sok gyerek (főként kisfiú) szereti. Kellemes, hogy focival lehet foglalkozni, különlegesen élvezik a nekünk unalmasnak tűnő meccsleírásokat, jól tudnak azonosulni a focizó gyerekekkel. Hasonló sorozat az inkább kislányoknak szánt "lovass" történetek. Németországban nagy divat a lovaglás. Sok gyerek, főleg kislány, rendszeresen jár lovagolni, a lovakhoz, a lovagláshoz és lovaglótársakhoz való viszony gyakran kifejezetten szenvedélyes. Ők a "lovasskönyvek" közönsége. Irodalmilag ezek is igen gyöngék, lényegük szintén a közeg: lovak, lovaglás, lóápolás, ló körüli barátságok és intrikák. A nem lovagló gyerekközönség számára olvashatatlanok, mert nem szólnak semmiről. De úgy látszik, elegendően lovagolnak, mert ezeket a könyveket szintén minden áruházban lehet látni. Színvonalasabb sorozatot képeznek a természetről, környezetvédelemről szóló könyvek. Ezek olyan gyerekgények, melyekbe sok természetről szóló ismeret, környezetvédelmi szemlélet van elrejtve. Irodalmi színvonaluk változó, de azért sokkal igényesebbek, mint a foci vagy lovas könyvek, és mivel általában szakemberek írják, vagy legalábbis ők ellenőrzik, információtartalmuk hiteles.

Ezek a sorozatok (a természetvédő könyvek kivételével) egyértelműen és kizárólag szórakoztatni akarnak, nyilvánvalóan csakis üzleti okokból adják ki őket. A másik véglet is megtalálható. Könyvek, melyeknél "kilóg a pedagógiai lóláb". A szerző megcéloz egy aktuális emberi problémát, mert úgy gondolja, hogy a világ jobb lesz, ha a gyerekek tudnak ezekről a nehézségekről, ha mintát kapnak, hogy bizonyos élethelyzetekben hogyan viselkedjenek. Pl. egy családban fogyatékos gyerek születik, vagy az egyre betegebb és elviselhetetlenül szenilis nagyszülőt a családnak magához kell vennie, egy szülő meghal, vagy az osztályba külföldi, szokatlan külsejű, a nyelvet rosszul tudó gyerek jön, a példákat vég nélkül lehetne folytatni. A cél igen tiszteletreméltó, csak az a baj, hogy az ilyesmi valódi irodalmi érték nélkül egyáltalán nem működik. Mintha a művészetet fejre állítanák. A jó könyv az életről szól, és minthogy az élet tele van problémákkal, nyilván azokról is szó lesz, így az ember, a gyerek emberismerete, tudása az életről elmélyül. Viszont a pedagógiai hátsógondolattal megírt könyvek rosszak, menthetetlenül tanmesévé válnak. Valódi írói kvalitások nélkül a történetek, a szereplők nem hitelesek, az átlátszó nevelési szándék kioktatásnak tűnik, és szemben az előbb említett olcsó és igénytelen sorozatokkal, mégcsak nem is szórakoztatóak. Egy diákújság szellemes cikkírója fejtette meg számomra a rejtélyt, hogy ezeket a nyilvánvalóan népszerűtlen könyveket kik vásárolják. A fiatal szerző szerint a gyerekkönyv olyan áru, melynél a

fogyasztó nem esik egybe a vásárlóval, és ezért a kínálat nem annyira a fogyasztó (a gyerek), mint inkább a vásárló (a felnőtt) érdekeinek, ízlésének felel meg. A "pedagógiaileg igényes" könyvekkel nyilván a jószándékú szülők, rokonok ajándékozzák meg a gyerekeket, miután elolvassák a könyvek ígéretes fülszövegét. A derék nagynéni számára biztos ki sem derül, ha születésnap ajándéka olvasatlanul marad.

Az ún. "klasszikus" gyerekirodalom is folyamatosan hozzáférhető. Az az érzésem, hogy időnként itt is az előbb említett elv érvényesül. Mindenesetre alig elképzelhető, hogy akad olyan gyerek, aki manapság saját jószántából pont a Struwwel Petert szeretné elolvasni. A 19. század közepe táján készült verses történetssorozat epizódjai ma már karikatúrának tűnő pszichológiai rémtörténetek, mindegyik arról szól, hogy az engedetlen gyerek szófogadatlansága következtében csúfos halált hal, vagy legalábbis elnyomorodik. Természetesen a nálunk jól ismert – német és nemzetközi - klasszikus ifjúsági irodalmat is megtaláljuk (Micimackó, Tom Sawyer, Tamás bátya kunyhója, Erich Kästner, Karl May regényei, a Doolittle-sorozat, a Robinson, a Grimm mesék, az Ezeregyéjszaka meséi a legkülönbélebb válogatásokban, és így tovább.)

A klasszikusokhoz Németországban mintha másképp viszonyulnának, mint nálunk. Talán a hatalmas választék miatt is kevésbé létezik az a konszenzus, az a közvélemény, hogy mi számít jó könyvnek, mi az, amit egy igényes gyereknek, egy művelt embernek ismernie kell. A többi között ezeket is olvassák, de a választás inkább az egyéni véleményre, esetleg a véletlenre van bízva. Az iskolák sem ismerik a "kötelező" illetve "ajánlott" irodalom fogalmát. Ennek a szemléletnek megvan az a hátránya, hogy a bőség zavarában könnyű eltévedni, viszont a saját ízlés a külső elvárás hiányában szabadabban kialakulhat; egy német gyerek számára a jó könyv egyértelműen azt jelenti, ami neki tetszik, eszébe sem jutna, hogy tekintélyszemélyek véleményéhez kellene igazodnia. Magyarországon, úgy érzem, kissé túlságosan kapaszkodunk a "klasszikusokba". Mintha – saját nosztalgikus emlékeink miatt is – nem akarnánk észrevenni, hogy némelyik fölött eljárt az idő. Az ifjúsági irodalom nem okvetlenül időtálló műfaj. Tükrözi a kor szemléletét, értékeit, életformáját, azt, amilyen a korabeli ifjúság volt, vagy inkább, amit a korabeli ifjúsággal akartak közölni, és ez nem mindig állja ki az idő próbáját, de azt hiszem, ezt nem is kellene elvárunk. Vannak időtálló művek, a Micimackó vagy a Tom Sawyer ma ugyanúgy élvezhető, mint az előző generációk számára, mert emberi igazságtartalmuk semmit sem változott, és humoruk sem korhoz kötött. Számos "klasszikussal" azonban megítélésem szerint nem ez a helyzet. Vernét például, bár kapható, errefelé gyakorlatilag nem olvassák. Megpróbáltam egy mostani gyerek szemével újraolvasni egyik legkedvesebb gyerekkori könyvemet, a Rejtelmes szigetet. Nem éreztem úgy, hogy felvehetné a versenyt egy jó mai gyerekekregényel. Először is üzenete, hogy a képzett és nagytudású ember a

puszta lakatlan szigeten is képes virágzó kultúrát teremteni, kétes fénybe kerül azáltal, hogy az ehhez felmutatott tudásanyag részint elavult, részint már a maga korában is pontatlan volt. Ha az összes téves információt lábjegyzettel látjuk el, a könyv élvezhetetlenné válik, az üzenet úgy módosul, hogy hiteles tudással persze igaz volna az állítás, így sajnos nem. A tárgyi érdeklődésű gyerek (a könyvet eredetileg a tanár Verne ismeretterjesztőnek szánta) úgy érezheti, hogy minek olvassa el azt, amiről már olvasás közben lehet tudni, hogy nem is igaz. Ha tiszteli azt a gondolatot, hogy a tudás segít az életben, akkor nem fogja megérteni, hogy az érvénytelen ismeretanyag mire jó. Lábjegyzetek nélkül viszont csak megtévesztenénk a gyereket, és ez nem volna tisztességes. De nemcsak a tudásanyag, hanem a szemlélet is megváltozott. A mai gyerek nem a "technika századában" nő fel, távol vagyunk már attól az euforikus tizenkilencedik századi elképzeléstől, hogy boldogságot, általános jólétet hoz, ha az ember növekvő tudásával leigazza a vak természetet. A saját készítésű "lőgyapottal" végzett sziklarobbantások, a szigeten élő vadállatok kiirtása a fokozódó környezetszennyezés és pusztítás világában élő mai gyerekekben inkább kellemetlen asszociációkat kelthetnek. Verne az amerikai polgárháború leírásával elítélte a rabszolgaságot. Mégis, a mai olvasónak inkább a bőségesen meglévő "rasszista maradványtünetek" tűnnek fel. Verne még nagyon távol állt attól, hogy a feketebőrű embereket valóban egyenrangúnak tekintse. Nab, a felszabadított rabszolga egy rokonszenves kutya tulajdonságait hordozza. Értelmes, derűs, megbízható, és főként végtelen, önfeláldozó hűséggel csüng volt gazdáján. Természetes, hogy a sziget fehér telepesei tegezik, míg ő urazza és önözi őket. Így az eredeti üzenet megfordul: Verne a maga korában a feketék jogaiért szállt síkra, a mai olvasó azt olvassa, hogy Nabot egészen másképp kezelik, mint a fehér társakat. Idegennek tűnik az a szemérem is, amivel az ember természetes funkciói egyszerűen negligálva vannak, hogy még futólag se kelljen őket megemlíteni. Miközben aprólékos részletességgel megtudjuk, hogy a telepések hogyan alkalmazkodnak a barlangi léthez, melyet időnként a mostoha időjárás miatt hetekig nem hagyhatnak el, hogy hogy biztosítják a víz- és levegőellátást, a vécéprobléma láthatólag ugyanúgy nem létezik, mint ahogy az sem merül fel, hogy a férfitelepések közérzetét a nők hiánya negatív irányban befolyásolná. A szereplők nem hús-vér emberek, egy-egy sablonos tulajdonságot ("a tudós", a "derék, izmos tengerész" stb.) jelenítenek meg. Mindez nem változtat azon, hogy a könyv a maga korában, és még sokáig azután is joggal volt nagyon népszerű, magam is számtalanszor és nagy élvezettel elolvastam. De azóta megint eltelt pár évtized, a világ tovább változott, a jelenlegi könyvkiínalat mellett a mai gyerekek szerintem indokoltan érzik úgy, hogy ez a könyv nekik már nem sokat mond.

Ezt a hosszú kitérőt azért tettem, mert úgy érzem, Magyarországon nem eléggé vesznek tudomást arról, hogy a népszerű, köztiszteletben álló

gyerekkönyvek távolodnak a mai gyerekolvasóktól. Sajnálom, ha idegenkedést, rossz érzést váltanék ki azzal, hogy nemzedékek kedvenc könyveit, melyekhez intim, kedves emlékek fűződnek "leszólom", de mindezzel csak azt szeretném hangsúlyozni, hogy szükség van új gyerekkönyvekre (is). Hogy magyar példát is említsek: én a Pál utcai fiúkon is érzek porosodási jeleket. Miközben a háttér, a közeg továbbra is remek, az iskolás fiúk világa, a grund, a gittegylet, a harc nyilvánvalóan a mai gyerekek számára is élvezetes és szórakoztató, a könyv szándékos tanulsága erőltetettnek tűnik. A mű az első világháború előtt készült. Témája a világháborús helyzet, a könyv ezt és a korabeli magyar közvéleményt képezi le "kicsiben". A háború, melyet azért kell vívni, mert egyeseknek van "grundjuk", mások meg, akiknek nincs, el akarják tőlük venni. Az igazi hős a névtelen katona, aki nem kiváló képességei miatt hős, hiszen kicsi, gyenge, nem is okos, a többiek között rossz helyzete van, de hazájáért bármikor hajlandó életét feláldozni. A mód, ahogy békében játszó gyerekek történetébe a hősi halál realitásként van beépítve, nekem kiagyaltnak tűnik (nem lehetett könnyű a többszörös hősies megfázásokat és a vállalt tüdőgyulladást kitalálni), a vérbő, életteli környezet és hiteles mellékszereplők mellett Nemeček Ernő története aránytalanul szentimentális és patetikus. A mai olvasónak az is feltűnik, hogy ezek a régi gyerekkönyvek mennyire fiúcentrikusak. A Pál utcai fiúkban két nőnemű lény szerepel: Nemeček anyja és Gerébék cselédje. A gyerekvilág fiúvilágot jelent. Persze lehetetlen, sőt nevetséges volna elvárni, hogy a klasszikus irodalom "politikailag korrekt" legyen. A lányolvasó is tudhat azonosulni a könyv fiúhőseivel. Mégis, a távolság nő, mivel a mai gyerek már nagyon messze van attól a világtól, ahol a két nem egymástól szinte hermetikusan elzárva nőtt fel.

Vannak olyan könyvek is, melyek idővel azért veszítenek "élvezeti értékükből", mert erősen kötődnek korukhoz. Janikovszki Évánál jobb gyerekkönyvíró nem tudok elképzelni. Csodálatos, hihetetlenül mulatságos könyveit biztos, hogy a mai gyerekek is élvezik, de az élmény egy részéről sajnos már lemaradnak. Hiszen magyarul nélkül honnan is tudnák, hogy pl. a "Micimackóék" az osztály másik úttörőrsét jelenti. A szerző nyilvánvalóan arra számít, hogy az olvasó, minthogy kortársa és így "élménytársa", minden szavát, utalását pontosan érti. A közlések ebben a mindenki által tökéletesen ismert közegben történnek, a könyvek erős, érzékletes atmoszféráját éppen ez adja, ez ironikus humorának egyik fő forrása, és az idő múlásával sajnos éppen ez halványodik el.

Visszatérve a németországi gyerekkönyvekre, a nálunk ismert klasszikusok mellett több olyan könyv, olyan szerző is megtalálható, akiket feltétlenül érdemes volna Magyarországon is (jobban) megismerni. Kiválasztásuk persze némileg szubjektív, szisztematikus kutatás nélkül ezt a hatalmas anyagot nem lehet teljes egészében áttekinteni. Végülis én sem tehettem mást, mint egy olvasni szerető gyerek. A választékból önkényesen

kiemeltem azt, ami a többé-kevésbé véletlenül kezembe került könyvek közül különösen elnyerte tetszésemet (és melyeket tapasztalataim szerint a gyerekek is nagyra értékelnek).

Nagyon népszerű a svéd Astrid Lindgren. Rengeteg változó színvonalú könyvet írt, néhány kitűnő is akad köztük. Például a "Bullerbüi gyerekek". A történet egy ici-pici faluban vagy inkább tanyán játszódik, ahol összesen három család él, és ennek a három családnak először hat, majd hét gyerekéről szól a könyv. Az epizódok rendkívül hangulatosak, életszerűek, azt hiszem, ez főként a nyilvánvalóan saját gyerekkori élmények intenzív érzelmi színezetének és hitelességének köszönhető.

Egy másik joggal nagyon népszerű szerző a már említett Christine Nöstlinger, aki szinte minden korosztály számára írt egészen kiváló könyveket. Könyvei általában a mindennapi életről szólnak, mély pszichológiai érzékenységgel megírva, ugyanakkor stílusa, nyelve olyan találó, olyan mulatságos, hogy az időnként súlyos problémák ábrázolása sem lesz nyomasztó, a könyvek mindig élvezetesek és nagyon szórakoztatóak. Az ő művei demonstrálták számomra a legjobban, hogy micsoda különbség van a pedagógiailag kiagyalt "tanulságos" könyvek, és az igazi irodalom között. Egy példa: Susi és Paul titkos naplója (egy négyrészes regénysorozat harmadik kötete). A könyv úgy van bekötve, hogy ha az egyik oldalról kezdjük, Susi, ha a másik oldalról kezdjük, Paul naplóját olvassuk, a könyv közepén van a két történet vége. Pontosabban a történet ugyanaz, a két gyerek ugyanarról az időszakról ír naplót, az események jelentős része mindkét naplóban szerepel. Megtudjuk, hogy a gyerekek régebben jó barátok voltak, de idővel eltávolodtak egymástól. Susitól értesülünk, hogy Paul egyre lehetetlenebb, egyre ellenszenvesebb, értelmetlenül és összevissza hazudik, mindenkibe beleköt, ok nélkül brutálisan verekszik. Paul oldaláról megtudjuk a hátteret, és azt is, hogy mindezt ő egész másképpen éli meg. Paul szülei válófélben vannak, és ezt a gyerek nem akarja tudomásul venni, apja, akihez vadul ragaszkodik, lerázza magáról, a gyerek ezzel sem képes szembenézni. A realitást elutasítva fantáziáit valóságként kezeli, agressziókat érzékeli, ha kompenzáló vágyfantáziáit a környezet hazugságnak tartja, mindenben támadást szimatol, és teljesen önmagába fordulva képtelen arra, hogy bárkire odafigyeljen, bárki iránt érdeklődést mutasson. Egyre rosszabb helyzetekbe hozza magát, nem megy iskolába, csavarog, pénzt lop otthonról, végül amikor minden kiderül, megpróbál apjához szökni, aki ismét csak ellöki magától. Ezen a ponton a történet jobbra fordul, Paul kikerül kiúttalannak látszó helyzetéből, anyja megpróbálja jobban megérteni, és Susi és barátai is megenyhülnek iránta, amikor megtudják, hogy Paullal mi is történt. A történet ugyanakkor nem sugallja, hogy megértéssel, megbocsátással minden megoldható volna. Paul nem lesz rokonszenvesebb, szeretetreméltóbb azáltal, hogy az olvasó megérti, hogyan vált olyanná, amilyen. Ez egyértelműen kiderül a sorozat következő

regényéből, melynek Susi a főszereplője. Ebben a kötetben Paul csak mellékszereplőként bukkan fel, és ha már nincs is akkora válságban, ha élete úgy-ahogy rendeződött is, gyanakvása, rosszindulata megmarad, saját nehézségeit fölényeskedéssel, ellenségességgel kompenzálja, és így Susi, ha megértőbb is iránta, nem tud és nem is akar vele barátkozni. A könyvnek szerencsére nincs tanulsága. Talán csak annyi, hogy jobban eligazodik az életben, az emberi kapcsolatokban az, aki megérti, hogy a megmagyarázhatatlannak tűnő viselkedés mögött mi lehet, aki tudja, hogy a kellemetlen, ellenszenves tulajdonságoknak is van okuk, van magyarázatuk, és hogy nagyon rossz útra kerülhet az, aki képtelen a realitást elfogadni. A könyv valóságos empátiás tornamutatványokra készíti az olvasót. A gyerekolvasó hajlik arra, hogy az olvasott könyv főhősével száz százalékgig azonosuljon, belebújva bőrébe élményeit magáénak érezze. A szerző a véletlenre bízta, hogy az olvasó milyen sorrendben értesül Susi és Paul interpretációjáról, azaz melyik szemléletet érzi először sajátjának. A másik történet hirtelenül és váratlanul mindent egészen más fényben tüntet fel, miközben ugyanolyan hiteles és meggyőző, ugyanolyan alkalmas a teljes azonosulásra. Ez a szerkezet többszöri újraolvasásra csábít. Egész más érzés úgy olvasni a történetet, hogy már ismerjük a másik verziót. Lehetséges a könyvet "ide-oda ugrálva" is olvasni, megnézve, hogy ugyanarról a napról mit ír az egyik, és mit a másik naplóíró. Nöstlinger különös erénye, hogy szinte minden korosztály számára tud úgy írni, hogy a megcélzott életkor valódi problémáit az életkornak megfelelő módon ragadja meg, a stílus, a szóhasználat, a szerzőre nagyon jellemző önirónia és humor is mindig pontosan megfelel az adott életkornak. Serdülőknek szóló művei is kitűnőek, a felnőtté válás nehéz szakaszát sok könyvben, sokféle történeten, sokféle sorson és személyiségen keresztül járja körül.

Egy másik elsőrangú gyerekkönyvíró a költőnek és rajzolónak is kiváló Paul Maar, akinek abszurdításba hajló történetei rendkívül mulatságosak. Legnépszerűbb műve a négy kötetből álló "Sams"-sorozat. A Sams mesebeli figura, szabadon talán Szombnak fordíthatnánk, mivel neve a Samstag (szombat) szóból származik. A Sams egy szombati napon költözik a könyv félszeg, bátortalan, rokonszenves hőséhez, egy hetet tölt nála, minek hatására a főhős élete és személyisége teljesen megváltozik. A Sams specialitása, hogy semmiféle konvenciót nem tart tiszteletben. Különleges tulajdonsága, hogy "gazdájának" hozzá intézett kívánságait kénytelen teljesíteni. Ez számtalan helyzetkomikumra ad alkalmat, mivel a kívánságok teljesítése mechanikusan történik. Ahhoz hasonlóan, ahogy egy számítógép sem gondolkodik, a kívánságban is csak a kimondott szavak számítanak. Például a kívánt autó a szoba közepére kerül, mivel a kívánó elmulasztotta megadni a pontos helyet, vagy német márka helyett távoli országok pénzneme érkezik, amikor a kívánó egyszerűen "pénzt" rendel. A Sams rendszerint versben (kitűnő versben) beszél, és mindent szó szerint

ért, nem hajlandó sem a szavak átvitt értelmét, sem a szokásos konvencionális udvariasságokat és egyéb őszintétlenségeket respektálni. Mindez nyelvileg parádés színvonalon történik, ami végtelenül szórakoztató, miközben az olvasó nyelvi érzékenységét, anyanyelvének tudatosítását rendkívüli mértékben fejleszti. A kedves és vicces, jópofa Sams, aki mindenre és mindenkire füttyöl, pontosan megfelel a társadalom elvárásaiba szorított ember, méginkább gyerek kielégíthetetlen szabadságvágyának. A versek, a játékos nyelvi fordulatok és a bájos, szellemes rajzok nagyban hozzájárulnak a könyv atmoszférájához.

Maar egy másik könyve, a "Lippel álma" a költészet, az álom és a valóság kapcsolatával foglalkozik. A történet gyerekhősének szülei egy hétre elutaznak, és a gyereket egy fizetett alkalmazottra bízják. Az alkalmazott modern boszorkánynak bizonyul, a vele töltendő hét elviselhetetlennek tűnik a gyerek számára. Mivel a kisfiú mélységesen érdeklődik az Ezeregyéjszaka világa iránt, szülei búcsúajándékkul egy keleti mesekönyvet hagynak neki hátra. Alighogy elkezdi olvasni, az alkalmazott büntetésből elveszi a könyvet. A kisfiú kétségbeesésében éjszakánként tovább álmodja a történetet. A könyv ettől kezdve két szálon fut tovább, felváltva olvashatjuk a hét minden napjának, és a hozzátartozó éjszaka álmának eseményeit. A valóság és az álom csodálatosan keveredik, a nappal eseményei megváltozott formában beleszövődnek az álomba, a gyerek számára elmosódik a különbség, az álombeli érzések és gondolatok visszahatnak a valóságos eseményekhez fűződő viszonyára. Végül a gonosz hatalmat a jó segítségével mindkét világban sikerül legyőzni, egy kedves és jóindulatú szomszédasszony a szülőknek telefonálva elküldi az alkalmazottat, és az utolsó napot ő tölti a gyerekekkel. A gyerek a visszakapott könyvvel már nem tud mit kezdeni, az ő története az, amit ő álmodott a megpróbáltatás és kiszolgáltatottság nehéz időszakában, és minthogy az alkalmazott távoztával már nem álmodik tovább, az utolsó epizódot a hazatérő anya találja ki. A költői történet egy pillanatig sem szentimentális, a kisfiú és környezete a szövegben és a rajzokban is a szerzőre jellemző humorról, finom iróniával van ábrázolva.

A könyvolvasás aktív művelet, nem passzív befogadás. Az élmény nemcsak a könyvtől, hanem az olvasótól is függ. A gyerekolvasó szinte olyan, mint egy szeizmográf. Amire rezonál, azt befogadja, amire nem, azt gyakorlatilag nem is veszi tudomásul. Az olvasni szerető gyerekekre az jellemző, hogy kedvenc könyveit újra meg újra elolvassa, miközben rendszerint nem is tudatos benne, sőt alighanem nem is érdeklődik, hogy mi az, amit a könyvben szeret. Ez később, utólagos elemzéssel néha kideríthető, de nem mindig, mivel a gyökerek a tudattalanig nyúlnak. Az olvasó gyerek maga mindenesetre tévedhetetlen biztonsággal érzi, hogy mi az, ami neki szól. A felnőttet zavarja, ha az olvasott könyvben valami nem tetszik neki, a gyerek, ha a könyvnek van számára mondanivalója, az ilyen elemeket egyszerűen kiszűri. Ezért sem egyértelmű, hogy mi a "jó könyv", és ezért

sem nagyon lehet a gyerekeket a könyveken át manipulálni, "nevelni", szándékosan értékeket közvetíteni, mert amire nem rezonálnak, azt észre sem veszik. Ha két gyerek elolvass egy könyvet, egyáltalán nem biztos, hogy ugyanazt olvassák. Nekem gyerekkoromban egyik nagy kedvencem volt Kästner Repülő osztálya. Elzárkózó családban nőttem fel, ahol a kortárskapcsolatoknak az iskolán és a nyári táboron kívül nem volt helyük. Kíéhezettségemben óriási élvezettel merültem bele az internátusban együttélő gyerekek világába. Nekem a könyv erről szólt, ezért olvastam újra meg újra. Egy barátomat elmondása szerint Uli története ragadta meg: Az intelligens, jó tanuló, de kistermetű, gyöngye Uli szenved "gyávasága" miatt, és retteg, hogy a többi gyerek nem veszi komolyan. Hogy magának és társainak bebizonyítsa, nem gyáva, több méter magasból életét kockáztatva a jeges földre veti magát. A szerző azt sugallja, hogy a tett tiszteletre méltó, Ulinak önmagát legyőzve teljes joggal változik meg önértékelése és tekintélye. Nekem a történet nem tetszik, zavar az üzenet, hogy egy "igazi fiúnak" adott esetben "oda is kell tudni csapni", és főként, hogy ennek a "hősies tettnek" a "bátorság" öncélú, életveszélyes fitogtatásán kívül semmi értelme sincs. Mindezt most gondolom, hogy mit gondoltam gyerekkoromban, megállapíthatatlan. Minthogy nem volt közöm hozzá, az egész epizódról nem vettem tudomást. Az említett barátomat gyerekkorában súlyosan nyomasztotta alacsony termete és gyöngye testalkata. Ő ebből a történetből bátorítást és vigaszt merített, az internátusi idill viszont egyáltalán nem érdekelte.

Másik kedvencemnek, Török Sándor Csilicsala csodái című háromrészes regénysorozatának minden fejezetének mindig csak az első felét olvastam, azt azonban nagyon sokszor. A fejezetek ugyanis egy bizonyos séma szerint vannak felépítve. A fejezet elején a könyvben szereplő valamelyik gyereken elhatalmasodik egy rossz tulajdonság. Túrhetetlenül szemtelen, elviselhetetlenül rendetlen vagy hiú vagy követelődző stb. lesz, és ez összeütközésekre vezet a külvilággal, főleg a szülőkkel. Ezen a ponton a gyerek, aki beavadulva követeli, hogy a világ olyan legyen, amilyennek ő akarja, segítséget kér Csilicsala bácsitól, a varázslótól. A varázsló látszólag segít, a gyerek vágyát teljesíti, általában úgy, hogy magával viszi a mesék birodalmába. Itt a gyerek konfrontálódik kívánsága teljesíthetlenségével, belátja, hogy szüleinek igazuk volt, majd bűnbánóan és megjavulva hazatér. Nos, ez már bosszantott, ezeket a részeket tudatosan hagytam ki. Nekem a gyerekek sokkal jobban tetszettek, amíg "rosszak" voltak. Olyan viccesen, olyan magával ragadóan vannak a balhék, a szemtelenségek leírva, olyan meggyőző a gyerekek álláspontja, és ehhez képest olyan sablonosnak és unalmasnak tűnt a "jóság", hogy nem is hittem el igazán az írónak, komolyan gondolja a felnőttpartí fordulatokat (az sem kizárt, hogy még igazam is volt).

A könyvekhez való viszony, éppen azért, mert annyira intim, rendkívül szubjektív. Ezért is fontos, hogy egy gyerek sok könyv között

választhasson, sok könyvet olvashasson, hogy rátalálhasson az "ő" könyveire. A német gyerekeknek ebből a szempontból jó a helyzetük. A könyvek folyamatosan kaphatók, a hozzáférhető könyvek bármely könyvesboltban egy nap alatt megrendelhetők. Hiszen kézenfekvő, hogy a gyerekkönyvek olvasóközönsége néhány évente kicserélődik, értelmetlen, ha egy jó, sokak által keresett gyerekkönyv megjelenése után pár hónappal elfogy, és nincsen többé.

Tisztában vagyok vele, hogy a németországi tapasztalatok nem használhatók fel egy az egyben Magyarországon. Eltérő a gazdasági helyzet, és főképpen a német nyelvterület nagysága sokszorosa a magyarénak. Mégsem hiszem, hogy a különbségek csak ezzel lennének magyarázhatók. Változatosságra, sokoldalúságra, az életkori sajátosságok jobb tekintetbevételére, a könyvek folyamatos hozzáférhetőségére nálunk is szükség lenne. Magyarországon egész egyszerűen kevés a gyerekkönyv.

Megjelent: *Fordulópont* 8. szám, 2000